

## I. KONSTYTUCYJE SEJMU WALNEGO WARSZAWSKIEGO ROKU BOŻEGO 1581

Stefan, z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie i Siedmigródzkie etc.

1.<sup>a</sup> Wszem wobec i każdemu z osobna, ktoremuby to wiedzieć należało, oznaimuiemy, iż acz do naidowania obyczaiu, ktorymby okazać się mogło dalsze poparcie tej wojny, szczęśliwie przez Nas zaczętej, sejm ten złożyliśmy. lednak w tych namowach, do popierania tej wojny należących, niżej opisane sprawy ku pomnożeniu swobod a ku zatrzymaniu pokoju i rządu pospolitego należące, za radami rad koronnych i pozwoleniem posłów ziemskich postanowiliśmy.

### 2. Rusznic używanie.

Rusznic, aby żaden **cuiuscumque conditionis** podsądami wszystkimi **in genere**, które stanowi szlacheckiemu służyć, na sejmikach, na zjeździech i na innych sądowych akcyjach, także na biesiadach wszelakich, targach, jarmarkach nie używał ani nosił, pod winą czternastu grzywien. O którą winę każdemu iżby było wolno czynić do sądu ziemskiego albo grodzkiego urzędu, także i starości, według konstytucyi anni 1557<sup>1</sup>, **peremptorie, absque appellatione partium**, zachowując w mocy swej statut anni 1507<sup>2</sup>, **de armis seditionem praeferentibus**. A temu ma przyść to czternaście grzywien, co o nie czynić będzie. A **impossessionatus in illo districtu**, do tego urzędu, gdzie ma **possessyapro exequutione**, odesłań być ma.

### 3. O mężobojstwie **plebeiorum**.

Któryby zabił **plebeium hominem rusticanum** szlachcic, przepada 30 grzywien, której winy panu, którego był zabity, połowica, a potomkom zabitego druga połowica przyść ma. **Plebeius autem occidens plebeium, capitis poena puniatur**, w czym też **scrutinia** zachowane być mają. Rany **plebeiorum in duplo** płacone być mają.

### 4. Sol płocka.

Z komory płockiej żupnik powinien soli dodawać Ziemi Gostyńskiej, której nie ma składać indziej jedno na starodawne miejsce.

### 5. Myta.

Około wybierania myta wołyńskiego i podlaskiego deputuiemy do podskarbiego koronnego kommissarze pewne, którzy mają instruktarz spisać tego cła, stosując się do instruktarza dawnego wybierania myt koronnych, aby niesłuszne dręczenie i uciśnienie ludzi nie było nad swobody koronne. Także na Podole i Pokucie kommissarze naznaczamy, którzy tymże sposobem instruktarze uczynić mają, żeby nikt sowito cła pogranicznego nie płacił mimo prawo pospolite. Także na tysiączne cło we wszystkich żupach ruskich. A to ma być w tym roku.

### 6. Cła od zbóż szlacheckich.

Cła wszystkie stare i nowe w Koronie i we wszystkich państwach do niej należących, od szlacheckich zbóż, zwłaszcza gdy który szlachcic albo sługa jego w którymkolwiek grodzie wedle konstytucyi przysięgę uczyni, pod winą sta grzywien, brane być nie mają, ani do iteracyi przysięgi tego szlachcica albo sługi jego nikt przywodzić nie ma, pod taką winą. O którą winę ukrzywdzony pozwać będzie mógł **ad quodcunque iudicium vel officium Regni**. A pisarz, **sub<sup>b</sup> poena ducentarum marcarum**, której połowica **delatori** a połowica **fisco** przyść ma, nie ma dawać rekognicy o przysiędze temu, któryby iej nie uczynił. O którą **citatus post curiam parebit**.

<sup>a</sup> Numery przepisów zamieszczone są w VL nie przy tytułach, lecz przed pierwszym wierszem tekstu. <sup>b</sup> Słowo w VL powtórzone.

<sup>1</sup> Por. wyżej nr LXIII, p. II, 9.

<sup>2</sup> Vol. Const., t. I, vol. I, nr XIV, p. I, 17, s. 192: De poena eorum, qui manu armata ad iudicia et conventus generales et particulares veniunt.

## 7. De bonis nullo iure receptis.

**Bona nullo iure adempta**, aby wedle konstytucji przez Nas sądzone były i aby tym, którym są odjęte, były przywrócone. Które na przyszłym<sup>c</sup> sejmie powinni będziemy sądzić **non procrastinando**, także i remissyje od Trybunałów obu. Ażeby do spraw **nullo iure** mógł być instygator gotowy, **ne quid detrimenti Respublica patiat**, i z drugiej strony, aby też przewłoka dalsza tym, którzy się upominają, nie była, każdy któryby **praetenderet**, żeby mu **bona nullo iure** były odjęte, ma na pierwsze a nadalej wtóre roki ziemskie, któreby był z Małopolskich Woiewodztw w Krakowie, z Wielkopolskich w Poznaniu, z Ruskich wszech we Lwowie, z Mazowieckich w Warszawie, dać się wpisać w registr. Który registr starosta miejsca onego powinien Nam iest odesłać, aby też z strony stołu Naszego mogły się dostać, i na sejm bliski znieść **munimenta**, do takowych spraw potrzebne. Wszakoz zawždy i na potomne czasy wolność będzie upominać się **bona nullo iure odjęte, praescriptione non obstante**.

## 8. O wybieraniu poradnego.

Iż się skarżyli posłowie ziemscy, że niektórzy starostowie o podymne albo poradne wyciągają winy i pozywają mimo przywilej Jagiełły Króla, tedy ustawiamy, aby się starostowie zachowali wedle tego przywileju<sup>3</sup>.

## 9. O przekupniach wina.

Wina wszelakie węgierskie, któreby do składów przywożone były a potym przedane, aby go żaden nie śmiał z wozów zstawiać, ażeby było popieczętowane od urzędu mieiskiego. Tamże w piwnicach wszystkie wina aby były popieczętowane i nie były szynkowane aż za wiadomością i ustawą woiewodziną<sup>d</sup>, albo iego urzędu. Morawskie także wina, **et alterius generis**, aby w tych piwnicach i w domach nie były składane, ale w osobliwych, dla pomieszenia ich. Toż o małmazjach i innych trunkach cudzoziemskich ma być rozumiano. A któryby się **contrarium** ważył uczynić, **poenam centum marcarum albo amissionem** wina, **si valorem centum marcarum non excedit**, przepada. Której winy połowica woiewodzie a połowica stronie instygującej przyść ma.

## 10. Kraków.

Wielkie bezprawia i gwałty różne odnoszą do Nas częstemi skargami krakowskiego miasta obywatele, którzy tak są uciśnieni, iż ani urzędy, ani ubeśpieczenie prawa pospolitego ochronić ich nie może. Przeto ustawiamy, iż gdyby podług statutu toruńskiego<sup>4</sup> w gwałcie iakim nie mógł być poiman gwałtownik ukrzywdzonego, mieszczaninowi w radzie mieiskiej albo wyższego i niższego prawa będącemu, **facultas** dochodzenia na gwałtowniki ma być taka, iaka szlachcicowi **ex iure qualitate** służyć zwykła. Toż o dochodzeniu krzywd poznańskiego miasta rozumieć się ma.

## 11. Solne składy.

Składy miast wszech uprzywilejowanych, które nie są przeciwko prawu, aby w mocy swej krom kazienia zachowane były, postanawiamy. Czego urzędy, którym to wedle prawa należy, wedle powinności swej, przestrzegać powinni będą.

## 12. Wojtostwo wieluńskie.

Na prośbę posłów Wieluńskiej Ziemie pozwalamy, aby wojtostwo wieluńskie miastu wieluńskiemu wiecznie inkorporowane było, i iuż to wojtostwo<sup>6</sup> temu miastu wiecznie inkorporujemy. O czym przywilej Nasz temu miastu za zezwoleniem wszech stanów nadany szerzej obmawia. Wszakoz pożytki z tego wojtostwa mają być obracane na poprawę miasta tego.

<sup>c</sup> W VL błędnie: przeszłym. <sup>d</sup> VL: woiewodziną. <sup>e</sup> VL błędnie: woiewodstwo.

<sup>3</sup> Idzie tu prawdopodobnie o przywilej czerwiński z 1422 r. § 8 (J. W. Bandtkie, *Ius Polonicum*, s. 222) lub przywilej jedlnieński z 1430 r. (*ibidem*, s. 229).

<sup>4</sup> Vol. Const. t. I, vol. 1, nr XXVIIIp. I, 3, s. 328-329.

## 13. O kommissyjach wołyńskiej i starostwa brzeskiego.

Naznaczyliśmy kommissarze Nasze, czyniąc dosyć konstytucyjom sejmów przeszłych do rozgraniczenia Wołynia od Woiewodztw Ruskiego, Podolskiego i Bełskiego<sup>5</sup>, wszakoż z tą deklaracją, iż jest dyfferencja w tamtej granicy między imiona Czarnoostrowskim pani Ostrorogowej, a imiony książąt Wiśniowieckich i Zbaraskich, których do tej posługi i potrzeby Rzeczypospolitej przeciw Moskiewskiemu potrzebuemy. Iżby tedy do tej posługi nie omieszkal, rozgraniczenie to, zwłaszcza iż też tam przedtym kommissarze byli i zaiazdy się z ksiąg Kancellaryi Naszej pokazują, stąd tam poczęli i ono skończyli, a potym gdzieby się im commodus zdało na doł albo wzgorę, między wyższej mianowanemi ziemiami, roziazdy odprawowali. Także też do uspokojenia różnie między starostwem brzeskim Wielkiego Księstwa Litewskiego a między Ziemią Chełmską Woiewodztwa Ruskiego, kommissarze **in pari numero**, tak z strony Korony iako i Wielkiego Księstwa Litewskiego damy, mocą sejmu niniejszego.

## 14. Cła od szlachty pruskiej.

Od wołów i koni, na własną potrzebę szlachty pruskiej w Koronie kupionych, cła szlacheć nie powinien dawać. Wszakoż przysięgę każdy tak powinien uczynić na komorze celnej, że nie na przedaj, ale na własną potrzebę takowe woły i konie kupił. Toż się ma rozumieć i o innym bydłe.

## 15. Sejmik oświęcimski i Zatorski.

Sejmik Oświęcimskiej i Zatorskiej Ziemie ma być zawždy trzy dni przed proszowskim sejmikiem przez Nas składany, ku obraniu posła na sejm walny, któryby naprzód do Proszowic na sejmik iachał. Posła Naszego na ten tam sejmik nie będzie potrzeba posłać, tylko instrukcją do starosty oświęcimskiego. A listy około sejmiku tego Zatorskiego mają być posłane albo do Krakowa, albo do Oświęcimia.

## 16. Cła i myta oświęcimskie.

Gdyż Księstwo Oświęcimskie i Zatorskie iest inkorporowane **ad iura et libertates Regni Nostri**, tedy uchwałą sejmu niniejszego rycerstwo i szlachtę od wszelakich myt, tak wodnych, iako i ziemnych, wolne czyniemy na wieczne czasy.

## 17. Roki urzędowskie.

Roki urzędowskie ziemskie, które bywały w Wielki Czwartek, tak przekładamy, aby były we czwartek po Wieliej Nocy odprawowane.

## 18. Roki ziemskie kujawskie.

Roki wtóre ziemskie w Kujawach, obojga woiewodztwa, które w iesieni we dwu niedziel po świętym Bartłomieju [24 VIII], wedle konstytucyi odprawować zwykli, ochraniając wątpliwości ludzkiej dla odmiany dniów świętego Bartłomieja. Deklaruiemy, za prośbą posłów onych woiewodztw tą to konstytucją, aby zawždy przerzeczone roki pewne dni swe wtorkowe miały. A gdy inszego dnia niżeli we wtorek trafi się dzień świętego Bartłomieja, tedy też roki mają się poczynać w Brześciu w pierwszy wtorek, po wyściu dwu niedziel od świętego Bartłomieja. A w Inowrocławiu potym tydzień także we wtorek. W inszych zasię powieciech, według starych zwyczajów.

## 19. Roki ziemskie łęczyckie.

Roki ziemskie Woiewodztwa Łęczyckiego, wedle konstytucyi piotrkowskiej **anni** 1565<sup>6</sup> czasów opisanych bywać mają. Mimo które czasy sędzia innych składać nie ma.

## 20. Gród latyczewski.

Gród w Latyczowie, iako potrzebny w Woiewodztwie Podolskim, mocą sejmu tego postanawiamy; iednak tak, żeby starosta kamieniecki **utrobique** jurysdykcją **exerceret**.

<sup>5</sup> Por. wyżej nr LXXXII, p. II, 54: Sprawiedliwość o chłopcy zbiegłe tychże Woiewodztw z Ruskim, Podolskim, Bełskim i granice ich.

<sup>6</sup> Por. wyżej nr LXVIII, p. I, 7-35.

## 21. Sejmik halicki.

Sejmik powiatowy halicki ustawiamy, aby był zawsze w tydzień po wisieńskim.

## 22. Pozywanie starosty braclawskiego.

Deklarujemy, iż starostę braclawskiego o zbiegłe chłopcy, wedle konstytucji anni **1578<sup>7</sup> ad viciniorem capitaneatum** pozywać mogą.

## 23. Roki mazowieckie.

Roki ziemskie sachockie<sup>8</sup> przemieniamy za prośbą posłów tamecznych, zawsze na poniedziałek pierwszy po świętym Mateuszu [27 IX], a potem successive ciechanowskie i inne wszystkie, iako przedtym zwykłe bywać. Także też i roki prasnyskie<sup>f</sup> wedle konstytucji. Różańskie pierwsze w Różanie **post Dominicam Invocavit<sup>g</sup>**, a makowskie od zapisania aktu roków różańskich we cztery niedziele. Trzecie **feria secunda post sancti Michaelis** [29 IX], a w Makowie także we trzy niedziele.

## 24. Zapisy bełskie.

Zapisy wszelakie w Ziemi Bełskiej, tak ziemskie iako i grodzkie i te które przy leżeniu ksiąg się działy, **legitime uczynione, autoritate conventus praesentis in suo robore** zachowujemy i utwierdzamy.

## 25. Roki tykocińskie.

Dla potrzeb wielkich Ziemi Podlaskiej, za uproszeniem posłów województwa onego, roki ziemskie w Tykocinie postanawiamy, **sine exemptione a servitio debito eorum qui intinentur**.

## 26. Leżenie ksiąg w Podlasiu.

Pozycja ksiąg ziemskich w Ziemi Drohickej i Mielnickiej, na czasy sądzenia roków ziemskich, gdyby nie doszły na czasy swe roki, uchwalamy wedle konstytucji **anno 1569<sup>9</sup>**.

## 27. Przeniesienie zapisów w Podlasiu.

Przeniesienie zapisów i kwitów i innych rekognicyi wszelakich grodzkich, do ksiąg ziemskich, tak w roki, iako i w leżenie ksiąg wwiedzione, **in absentia recognoscentis**, wedle zwyczaju dawnego podlaskiego, tak przeszłe iako i przyszłe, czasy wiecznemi approbujemy.

## 28. Roki mielnickie.

Roki ziemskie mielnickie, na poniedziałek po świętym Grzegorzu [12 III] złożone, iż prze powodzi, które pospolicie w te czasy przypadają, a przez nie wiele ich na sprawiedliwości szwankują, przekładamy **quotannis** na bliższy poniedziałek **post festum sancti Stanislai in Maio** [8 V].

## 29. Roki płockie.

Roki ziemskie płockie, pierwsze w poniedziałek po Krzyżowej Niedzieli<sup>h</sup>. Wtore w poniedziałek po świętym Michale [29 IX]. Trzecie w poniedziałek przed świętą lagnieszką [27 I]. A w inszych powiecech wedle starego zwyczaju. A w Raciążu po Świętą Trójcy<sup>i</sup> w pierwszą śrrodę. W Płońsku w poniedziałek po Świętej Trójcy<sup>j</sup>.

<sup>f</sup> VL: prasnyskie. <sup>g</sup> To jest po pierwszej niedzieli Wielkiego Postu. <sup>h</sup> To jest piąta niedziela po Wielkanocy. <sup>i</sup> To jest po Zielonych Świątkach (Pentecostes), siódma niedziela po Wielkanocy. <sup>j</sup> To jest po Trinitatis, pierwszej niedzieli po Zielonych Świątkach.

<sup>7</sup> Por. wyżej nr LXXXII, p. II, 53, 54: O sługach i o chłopach zbiegłych Woiewództw Kijowskiego, Wołyńskiego i Braclawskiego; Sprawiedliwość o chłopcy zbiegłe tychże Woiewództw z Ruskim, Podolskim, Bełskim i granice ich.

<sup>8</sup> Prawdopodobnie idzie tu o miasteczko Sochocin koło Płońska, naówczas należące do dóbr stołowych królewskich. W uprzednich konstytucjach Sohocina jako miejsca obrad sądu ziemskiego nie wymieniano.

<sup>9</sup> Por. wyżej nr LXXI, p. IX, 67, 68.

## 30. Roki zawkrzeńskie.

Pierwsze w poniedziałek po Bożym Ciele<sup>k</sup>, w Srzeńsku. Wtóre, w poniedziałek po świętym Łukaszu [18 X]. Trzecie w poniedziałek wstępny<sup>l</sup>. W inszych powieciech zwykłym obyczaiem iść maią. A inszych czasów sędzia składać nie ma.

## 31. Most na Bugu.

Starodawne używanie budowania mostu między Dorohuskim, wsią dziedziczną urodzonego Pawła Orzechowskiego, a wsią Naszą Bereścian w Ziemi Chełmskiej, dzierżawy lubomskiej, tak przez sarnę rzekę spoiną Bug, iako i przez wszystkie las Nasz utwierdzamy, pozwalając na wieczne czasy przereczonemu Orzechowskiemu i potomkom jego, będzieli się im się to zdało, miasto mostu sypać tamę ku przejazdowi i z gruntu naszego ziemię brać na to, iako przywilej Nasz w sobie obmawia, który **temporibus perpetuis** ma być **in robore** zachowany, iednak tak żeby to było **sine evidenti inundatione agrorum**.

## 32. Roki wyszogrodzkie.

Pierwsze roki w każdym roku sądzone być maią, **post festum Sanctae Agnetis** [21 I], **feria tertia proxima**. Wtóre, **feria tertia post Conductum Paschae**<sup>m</sup>. Trzecie, **feria tertia post festum Sancti Michaelis** [29 IX].

## 33. Roki przemyslskie ziemskie i przeworskie.

Roki ziemskie przemyslskie, które przypadały we wtorek po świętym Jakubie [25 VII], do wtorku po świętym Bartłomieju [24 VIII] **quotannis** proroguiemy, a po nich, **more solito**, we trzy niedziele przeworskie.

## 34. Feuda Ziemie Ruskiej.

Utwierdzając konstytucją **de feudis** Ziemie Ruskiej<sup>10</sup>, na sejmie koronacyi Naszej pozwoloną, tak to objaśniamy, iż te dobra, które aż do statutu Króla Alexandra **nomine feudi** były dawane w Ruskiego i Podolskiego Woiewodztwa ziemiach, maią być rozumiane za dziedziczne. Także po ześciu płci męskiej nie mogą być od Nas znowu nikomu infeudowane, iako insze **feudalia bona**, ale maią być dziedziczne, **successoribus utriusque sexus, secundum ius terrestre**.

## 35. O ustawach woiewodzych.

Aby z porządku woiewodzinego i starościnego urząd starościn czynił exekucyją w miściach, a o nie czynienie dosyć ustawom woiewodzym i starościnym, aby wedle konstytucyi każdemu szlachcicowi czynić prawem było wolno przed burmistrzem. A gdzieby burmistrz sprawiedliwości nie uczynił, tedy o to ma mieć forum przed woiewodą i starostą, albo ich urzędy, **in absentia illorum**. W czym te obadwa urzędy żadnej zwłoki nie maią czynić, ale **quotiescunque** taka sprawa przypadnie, onę niemięszkanie odprawić spoinie na ratuszu maią. W czym ieśliby była **conformis utriusque officii sententia**, ma transire **in rem iudicatam**. A gdzieby też więc taka wątpliwość urosła albo różność między temi urzędy **de sententia ferenda** była, maią **per literas** informacyi od Nas prosić. Który list urząd starościn **sumptibus** miejskiemi Nam będzie powinien nieomięszkale odesłać. A ieśliby więc w tym także zaniedbanie było, **in defectu informationis Nostrae, quando in Regno constituti fuerimus infra spatium duodecem hebdomadarum, quando extra Regnum octodecem, sententia woiewodztwa hoc ipso rata erit et transibit in rem iudicatam**.

## 36. O żupach krakowskich.

Iż do wiadomości Naszej przychodzi, żeby się ruiny zaczynać miały w górach żup wielickich i bocheńskich, tedy z sejmu tego wysłamy kommissarze, aby za ich rewizją opatrzone to było,

<sup>k</sup> To jest po najbliższym czwartku po niedzieli Trinitatis. <sup>l</sup> To jest po pierwszej niedzieli Wielkiego Postu. <sup>m</sup> To jest po pierwszej niedzieli Wielkanocy.

<sup>10</sup> Por. wyżej nr LXXIX, p. VII, 8: Feuda w Ziemi Ruskiej i Podolskiej.

**ne quid detrimenti vectigal illud patiatur**, na potomne czasy. Ciż mają dojrzyć, żeby szlachcie **eodem pretio et pondere ac magnitudine**, w cetnarzech, bałwanach i inna sol była przedawana, wedle statutów pierwszych około tego napisanych, **sub poena centum marcarum**.

### 37. Rewidowanie cła.

Cła wszystkie poddanych Naszych aby były przez urzędniki w statucie do tego naznaczone, rewidowane: to iest, aby spisali własność miejsc, circumstancje wszystkie, z którychby mógł się wziąć dalszy postępek kognicyi, gdy tego relacją uczynią. Co wszystko wykonywać mają **sub fide et conscientia sua**. A tych rewizyi dopuścić ci którzy cła mają, **sub privatione** onego cła powinni są. Iednak podwyższenie nad pierwszy przywilej myta i cła, albo nowego postanowienie, ieśliby ci albo pierwsi rewizorowie gdzie uczynili, tedy to za rewizyją takową nową i relacją jej na sejmie, ieśliby niesłuszne było, ma być **irritum et inane**, choćby też i list Nasz na to sobie ziednał, gdyż rewizorowie tylko obiechać, **praecedente publicatione** rewidować, a potem zupełną sprawę odesłać albo odnieść na sejm mają. A gdzieby który z tych urzędników przez prawdziwą chorobę swoją albo iakie **legale impedimentum** dosyć temu uczynić nie mógł, tedy **authoritate Nostra Regia** inszego urzędnika ziemskiego na to będziem deputować. Iakoż na miejsce terażniejszego podkomorzego chełmskiego, w niedostatku zdrowia iego, deputujemy łowczego ziemie onej, **ad hunc actum**. A iżby ci urzędnicy wiedzieli, gdzie iechać mają być powinni, ci wszyscy, którzy cła i myta mają, opowiedzieć się z mytem swym albo cłem na wtóre roki ziemskie w swym powiecie powinni będą. A któryby się nie opowiedział, na sejm pozwany, myto albo cło tracić będzie.

### 38. O dziesięcinach.

Exekucja dekretów trybunalnych o dziesięcinach z dóbr szlacheckich, do drugiego sejmu, na którym też ma być kompozycja suspenduiemy, **sine praeiudicio utriusque partis**.

### 39. Sprawiedliwość około poddanych w Woiewodztwie Podolskim.

Konstytucją o stawienie poddanych w Woiewodztwie Podolskim przed starostą kamienieckim, na sejmie piotrkowskim **anni 1567** uchwaloną<sup>11</sup>, kasuiemy i w niwecz obracamy, a sposób czynienia sprawiedliwości w tymże Woiewodztwie Podolskim z poddanych rycerstwa woiewodztwa tamtegoż, niżej opisanym sposobem mocą sejmu tego uchwalamy i postanawiamy. To iest, ktobykolwiek kogo pozwał o nieuczynienie sprawiedliwości z poddanego iego, o iakąkolwiek rzecz do sądu ziemskiego kamienieckiego, będzie powinien pozwany z onego poddanego swego aktorowi, **circa iudicium peremptorie** za onym pozwem pierwszym sprawiedliwość czynię, **iuxta observantiam et consuetudinem terrae**. A ieśliby nie uczynił albo uczynić nie chciał, tedy onego **actor coram eodem iudicio in lucro** kondemnować ma. A po wzdaniu w zysku, nie potrzeba aktorowi będzie przypozywać **ad satisfaciendum**, ale ma być odesłana akcyja **ad brachium regale pro executione**; a **motio, appellatio** i jej **prosecutio** nie ma iść, tak w ziemstwie iako i w grodzie **etiam et in termino bannitionis**. Sąd ziemski w tych artykułach **iuxta consuetudinem antiquam in iudicando** zachować ma.

40. Obwiniony **pro furto et spolio iuxta consuetudinem et observantiam terrae** odwozić się mają. A iżby sprawiedliwość ludziom prędsza dochodziła, tedy ten artykuł tak na rocech iako i na ksiąg leżeniu, iako o zbiegłe chłopcy, sąd **facultatem** sądzić i odprawować ma. **Insuper**, ieśliby **ob quam causam** wieca nie doszły, tedy **loco colloquiorum** aby roki sądzone były, a **in defectu terminorum** ksiąg leżenie, tym sposobem wyższym napisanym, ma być sądzono. A ieśliby się takowy pokazał, żeby **ex ignorantia pro furto** kogo obwinął, i zapłatę wziął a potemby się okazało na kogo inszego, że ten był niewinien, ma mu to wrócić i osromocenie iego, iako sąd znajdzie, nagrodzić. A gdzieby nie chciał, tedy gdy będzie pan iego pozwan **pro non administranda iustitia** do ziemstwa, **in eo passu**, ma to zarazem onemu za dekretem sądu ziemskiego poddanemu swemu rozkazać wrócić, a nie ma iść **motio, appellatio, prosecutio motionis, plebeio cum plebeio, similiter et nobilis contra plebeium**, usprawiedliwić się ma **coram eodem iudicio peremptorie**, to iest gdyby który czyiego poddanego niewinnie

<sup>11</sup> Por. wyżej nr LXX, p. 1, 30: Karanie pro furto et percussione stratae.

obwinił. Pozwu nie psować przed sądem ziemskim **nullis accessoriis et defectibus**, wyiawszy, żeby nie był **actor legitimus possessor**. A to postanowienie tej sprawiedliwości wyżej opisanej, ma trwać tylko do drugiego sejmu.

41. Artykuły do prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Stanom Wielkiego Księstwa Litewskiego, za potrzebą ich na tym sejmie wydaliśmy Trybunał, to iest porządek sądów nowych głównych, przez sędzię główne, którzy od stanów onego państwa czasu i miejsca naznaczonego obrani będą. O czym szerzej artykuły namówione, za pieczęcią Naszą Wielkiego Księstwa Litewskiego i z podpisem ręki Naszej, wedle praw ich ruskim pismem pisane są i im do wojewodztw i powiatów wydane.

42. Maią też statuta Wielkiego Księstwa Litewskiego i uchwał sejmowych do sądów należących przez deputaty swe poprawić, a to tak, iżby nic spisom unii nie było przeciwno. A tę poprawę dla konfirmacyi Naszej na sejm pierwszy przynieść maią.

43. K'temu za prośbą posłów, konstytucją sejmu lubelskiego w roku 1569 uczynioną o niedawanie iednej osobie dwu dygnitarstw i urzędów sądowych<sup>12</sup> przy mocy we wszem zostawuiemy i według niej się zachować maią.

44. O sądzeniu rokow ziemskich i grodzkich pod czasem tej wojny, wyiawszy osob tych, którzy z Nami sami na wojnę poiadą, według o tym pierwszych konstytucyi sejmowych<sup>13</sup> w mocy zostawuiemy.

45. O porządku dowodzenia sprawiedliwości w tych rzeczach, ktoreby się pod czasem wy ciągnięcia Naszego na wojnę i aż do zwrócenia z niej da Pan Bog szczęśliwego, osobom będącym na wojnie w imionach ich stały, postanowienie w roku 1579 w wojsku pod Połockiem uczynione przy mocy zostawuiemy<sup>14</sup> z tym dokładem i poprawą, która się na tym terazniejszym sejmie stała.

46. Miejsca abo place na zbudowanie domow dla sądów ziemskich i dla chowania ksiąg w każdym wojewodztwie i powiecie, tam gdzie sądy odprawowane bywaią, wojewodowie i starostowie onych miejsc naznaczyć i wymierzyć maią, wedle konstytucyi sejmu lubelskiego roku 1569<sup>15</sup>.

47. O sprawach osob duchownych z świeckimi, iż tu teraz na sejmie nikogo z stanu duchownego Wielkiego Księstwa Litewskiego nie było, statut iako do tego czasu w mocy zachowuiemy i do poprawy statutu onego państwa odkładamy.

48. Niewiaza rzeka.

O wolności portu rzece Niewiazy, iż w Kiejdanach port wolny i groblą hamowany być nie ma, zachowuiemy według konstytucyi grodzińskiej roku 1568.

49. O drogach Ziemie Żmudzkiej.

Za prośbą posłów kowieńskich o położeniu dróg Ziemie Żmudzkiej i miasta kowieńskiego i o składzie ludziom kupieckim w Kownie, wedle przywilejów tego miasta zachowuiemy, i kommissarze do Żmudzi wyślemy, którzyby postanowili i okazali drogę narodowi szlacheckiemu ku prowadzeniu z Żmudzi do Prus rzeczy wszelakich z ich własnego gospodarstwa; wszakoż nic nie deroguiąc w tym obyczaiowi dawnemu. O czym gdy od kommissarzow sprawę weźmiemy, dalsze postanowienie z pany radami uczyniemy, a nowe drogi niezwykle do Prus przez puszcza maią być zagubione i nowe wole, a zwłaszcza ludziom kupieckim.

<sup>12</sup> Por. wyżej nr LXXI, p. IX 85.

<sup>13</sup> Konstytucja sejmu warszawskiego z 1578 r. (nr LXXXII, p. II, 67, pt. Żołnierze) powoływała się też na wcześniejszą konstytucję z 1562-1563 (nr LXV, p. I, 2 7: O pozwoleniu czwartej części na obronę potoczną).

<sup>14</sup> Zagadnienia tego dotyczą końcowe postanowienia uniwersału poborowego z 1580 r. nr LXXXIII, p. I. Por. też w niniejszej konstytucji, p. 50.

<sup>15</sup> Por. wyżej nr LXXI, p. IX, 82.

## 50. Egzempcyja żołnierzów a iudiciis.

Iż poparcie tej wojny przeciw Moskiewskiemu odprawowane być nie może iedno przez ludzie żołnierskie, których trudnoby dostać i wywieść na służbę Rzeczypospolitej, gdzieby ubezpieczenia iakiego od Nas i Rzeczypospolitej z strony spraw swych sądowych podczas swej niebytności nie mieli, przeto konstytucyją sejmu warszawskiego anni 1578 i piotrkowskiego anni 1567<sup>16</sup>, aby żołnierze, urzędnicy i słudzy wszyscy, którzy Nam przeciwko Moskiewskiemu i innym nieprzyjacielom koronnym służyli i służyć będą, od sądów i sądenia wszelakich urzędów i sądów tak ultimae iako i **cuiusvis ulterius instantiae** wolni byli uchwałą niniejszego sejmu, do dwanaście niedziel po rozpuszczeniu wojska proroguiemy. A iż w konstytucyi piotrkowskiej anni 1567 nie przypuszczeni byli do tego ufolgowania ci, którzy przesądzeni są abo ku zapisom akcyje mają, abo mieć będą, a ci też, którzy o mężobojstwa abo o gwałcenie, abo usilstwa, abo też o niazdy domowe i wybicia gwałtowne spożywani są abo będą, tedy zabiegając fortelom ludzkim, tę konstytucyją deklaruiemy, iż ci wszyscy, którzyby sami takowego uczynku, którego byli **rei** abo którzy ku zapisom iawnym nie zastarzałym, a zastarzałe zapisy rozumieją się od lat dziesięci, po których mogłoby co inszego **intercedere**, pozwani byli, ci takowi mogliby być i mogą, **non obstante absentia Reipublicae causa** sążeni. A inszym sposobem przeciwko ktoremukolwiek, któryby na wojennej potrzebie był, chociażby przyjaciel abo prokurator iego **adactus sententia interlocutoria** dalej się wdał, dekreta ferowany być nie miały ani mają. Małżonki też osob tych, którzyby na takiej posłudze byli, gdyż sąsub tutela maritorum, mająmieć takowe dylacje. Którzy to takowi żołnierze i urzędnicy i słudzy Nasi, obyczaiem wyżej opisanym wyswobodzeni, którzy abo sami abo małżonki ich sprawy sądowe mieli abo mieć będą, listy i świadectwa z Kancellaryi Naszej mieć mają, które Kancellaryja Nasza dawać im będzie powinna. A ktoby otrzymał list takowy, onym się zasłonił a na tej expedycji nie był, **ipso facto** ma **amittere causam**.

51. Oprawa Królowej Iej Miłości Anny<sup>17</sup>.

Oprawa Krolowy Iej Miłości Małżonki Naszej na dobrach Księstwa Mazowieckiego, na których też miała oprawę Krolowa Bona, Matka Iej Królewskiej Miłości, konstytucyją tą za radą panów rad i pozwoleniem posłów ziemskich oboiego narodu postanawiamy, **reservatis Nobis et successoribus Nostris Regibus iurisdictionibus, ac salvis iuribus modernorum possessorum**. Wszakże, gdy ktokolwiek z nich zejdzie, bona haec subiecta reformationi nie mają nową daniną być dalej zatrudniane, aby prowenty wolne Krolowy Iej Miłości były. A zatym też wedle przydania tych pożytków, umniejszać się na tej prowizyi, którą Krolowa Iej Miłość z cel koron-nych bierze i brać ma, dlatego iż te dobra zatrudnione są prawy modernorum possessorum. Kwarta z tych dóbr mazowieckich, **non obstante reformatione** iść ma do Rawy przedsię. Nie podając k'temu pod tę oprawę miasta Warszawy z strony jurysdykcji, **propter omnes conventus Regni**. A waruiąc i za wieczne prawo być deklaruiąc, iż na potym z strony Korony na dobrach Księstwa Mazowieckiego spoinie innym Krolowym oprawy być nie mają czynione, ale na innych dobrach. O czym kognicyja ma być na przyszłym sejmie.

52. K'temu Krolowy Iej Miłości mają być dobra w Wielkim Księstwie Litewskim od Nas naznaczone i opisane, ktoreby na każdy rok prowentu iedenaście tysięcy dwieście i pięćdziesiąt złotych czyniły. Na których to dobrach litewskich trzydzieści tysięcy złotych, a na mazowieckich trzydzieści tysięcy, wolno będzie ludziom narodu polskiego i litewskiego Krolowy Iej Miłości zapisać i darować. Które summy polski naród z mazowieckich, a litewski z litewskich powinien będzie spłacić.

## 53. Sprawa starostwa liwskiego.

Artykuły na przeszłym sejmie koronnym w uniwersał poborowy włożony<sup>18</sup>, którym akcyja urodzonego Stanisława Radziwińskiego, starosty liwskiego, z Jędrzejem Karmanowskim o wybicie arendy z pewnych dóbr na Trybunale Piotrkowskim przeszłym pod sejmem przeszłym

<sup>16</sup> Cytowana już w przypisie 11 konstytucja sejmu piotrkowskiego z 1567, nr LXXI, p. I: Żołnierze.

<sup>17</sup> Por. w niniejszym sejmie p. III: Reformatio a Regia Maiestate serenissimae Reginae Annae in Ducatu Masoviae facta.

<sup>18</sup> Cytowany już w przypisie 14 uniwersał poborowy z 1580 r., nr LXXXIII, p. I, in fine.

warszawskim, na którym starosta liwski iako szafarz poborow być musiał, a przeciwko niemu **in contumaciam** otrzymana, podniesiona **et in integrum** restytuowana iest, iżeby znowu była sądzo-na **in toto** iako w sobie obmawia, **authoritate praesentis conventus approbuiemy, omnium ordinum consensu accedente.**

54. Cła od wołów szlacheckich.

Powołowczyzny i woły własnym zbożem zimowane szlacheckie, aby przez komory celne podług wolności szlacheckich, bez myt i cel były przepuszczone według dawnych konstytucyi, pod winą sta grzywien. A przysięgi szlachcicom abo ich sługom szlachcicom też, bronić nie mają.

55. Danina kniazia Rożyńskiego.

Za przyczyną zgodną panów rad i posłów ziemskich pozwalamy Kothelnią Uroczysko, za Żytomierzem w Woiewodztwie Kijowskim leżące, **cum attentis omnibus**, urodzonemu kniazu Kirikowi Rożyńskiemu i potomkom iego w dziedzictwo na czasy wieczne, iako przywilej Nasz iemu na to dany w sobie obmawia.

56. Danina Andrzeia Taranowskiego.

Zapisanie summy dziesięci tysięcy złotych w monecie polskiej na Bartkowicach **cum attinentiis**<sup>n</sup> wsi do Bartkowie należących, urodzonemu Andrzeiowi Taranowskiemu daiemy, za zgodnym pozwoleniem wszystkich stanów, **vigore praesentis conventus generalis** approbuiemy, a tą kondycją wytrzymania tych dziesięci tysięcy, na każdy rok, po stu złotych polskich z tej summy defalkować ma. Wszakże tak, aby on sam i potomkowie iego, kwartę zwykłą do Rawy powinni byli płacić, tak iako teraz płaci a nie inakszą, ieśliby była kiedy uchwalona. A ta dzierzawa w iego domu i potomkom iego trwać ma, aż tę summę wydzierży do sta lat, iako szerzej przywilej iemu od Nas dany obmawia.

57. Danina Swisłości.

Za przyczyną i pozwoleniem panów rad Naszych Koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego i posłów ziemskich stanów sejmowi należących, za zgodne w Rzeczypospolitej zasługi ojca ich, daiemy synom nieboszczyka pana wileńskiego, Alexandrowi i Karolusowi Chodkiewiczom na wieczność imienie Swisłość w powiecie wołkowiskim leżącą, według przywileju Naszego im od Nas na sejmie danego.

58. Danina Maximowi Czapli.

Za prośbą panów rad i posłów ziemskich pozwoliliśmy w wieczność trzy włoki puste we wsi Szostakach, dzierzawy Kamieńca Litewskiego, urodzonemu Maxymowi Czapli, iako przywilej od Nas iemu na to dany w sobie obmawia. Która danina ma trwać **temporibus perpetuis**, **iemu** i potomkom iego.

59°. Ościkowa sprawa.

Za prośbą stanów koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, synowi Hreora Ościka skaranego za występki iego, na imię Janowi, z tej przyczyny, iż onego w małości lat odłączył od siebie, uznawszy go być niewinnym uczynku ojcowskiego, najdujemy, że srogość statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego ściągać się nań nie ma, ale wszech swobod stanowi szlacheckiemu należących używać będzie on sam i z potomkami swemi, wedle przywileju, który na tymże sejmie iemu wydan iest.

60. Danina Połotyńskiemu.

Za prośbą stanów wszystkich pozwalamy, aby Walentemu Połotyńskiemu dwadzieścia łanów z dóbr stołu Naszemu należących na wieczność naznaczono było i oddano, gdzie będzie bez zatrudnienia skarbu Naszego.

61. Danina Wasilowi Niemierze.

Za prośbą i pozwoleniem panów rad koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego i posłów ziemskich oboiego narodu, urodzonemu Wasilowi Niemierze, rotmistrzowi Naszemu, za służby

<sup>n</sup> VL: attentys. ° VL błędnie: 50.

iego uczciwe, we włości Mohilowskiej wioski Hołowiczyce, Ciepie, Linbany, służeb dwanaście, które mu były dane od Króla Zygmunta Augusta do łaski, iemu i potomkom iego prawem wiecznym daliśmy, iako przywilej iemu od Nas dany obmawia, nie kaziąc praw innym.

**Actum Varsaviae in conventu Regni generali, feria secunda post Dominicam Laetare, sexta die mensis Martii, anno Domini 1581, regni vero Nostri anno quinto.**

## II. UNIWERSAŁ POBOROWY ROKU BOŻEGO 1581

Stephan, z Bożej łaski Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Kijowskie, Wołyńskie, Inflantckie i Siedmiogrodzkie etc. Wszem wobec i każdemu z osobna, któregokolwiek stanu, dostojności i urzędu, tak duchownego iako i świeckiego ludziom i innym wszem poddanym Naszym, miast, miasteczek, wsi i innych osiadłości iakiemiżkolwiek przezwiski nazwanymi, w Koronie i we wszech państwach Naszych mieszkającym, którymkolwiek należy i do których terażniejsza sejmowa uchwała przyidzie a oznaimiona będzie, wdzięcznie i wiernie Nam miłym, łaskę Nasza Królewska.

Wdzięcznie i wiernie Nam mili! Iż złożyliśmy sejm walny koronny w Warszawie dla poparcia dalszego wojny Moskiewskiej, widząc w tym wielką Rzeczypospolitą potrzebę, także aby kraje ruskie i podolskie opatrzenie mieć mogły, pobor po wszystkiej Koronie, w Wielkim Księstwie Litewskim i państwach wszystkich do niej należących, za zezwoleniem wszystkich stanów, na dwie lecie tylko, wedle uniwersału na przeszłym sejmie uczynionego, z poprawą niżej opisaną, uchwalamy i publikujemy. A to nie wzruszając poboru tego i czopowego, który w tym roku wy- daią i wedle przeszłego uniwersału wydać powinni, aby każdy wedle tego postanowienia i uchwały, ku poratowaniu Rzeczypospolitej, sprawiedliwie wydawał, tak iako się niżej opisało.

Wszyscy kmiecie i każdy z nich z osobna, tak Nasi iako i poddanych Naszych duchownych i świeckich osob, wszech państw Naszych koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy sobie albo panom swoim orzą, albo robotę odkupią u tychże panów swych, tak we wsiach starodawnych iako i nowo osadzonych, nie wedle starych kwietacyi, ale na te dwie lecie tylko z każdego łanu, żrzebia, śladu, włoki, z osiadłych roi, mają płacić po groszy piętnaście.

Z takowychże wyżej opisanych roi kmieci osiadłych, z strony dziesięcin, po drugich piętnaście groszy, bądź gdzie są snopowe dziesięciny albo meszne, spy albo małdry, iako wyżej opisano, a z dziesięciny i także z tych spy, mają to sobie wytrącać. A gdzie pieniężne dziesięciny są, a nie wyniosłyby tak wiele, tedy kmieć swoim dołożyć ma, tak iżby z roli i z dziesięciny pełna groszy trzydzieści dał. A gdzieby też dziesięciny snopowej ani pieniężnej, ani mesznego nie było, kmieć powinien sam dać pełna groszy trzydzieści. A w Wielkim Księstwie Litewskim, w Kijowie i na Wołyniu, i w Braclawskim Woiewodztwie, gdziekolwiek włok mierzonych niemasz iedno służby, z każdej służby osiadłej po złotemu iednemu. A iż na innych służbach bywa po kilka dymów, tedy dwa dymy na złoty ieden składać się mają. A gdzie też służb ani włok niemasz, iedno dymy, iako bywa na Polesiu, także po dwa dymy na złoty ieden składać się mają.

A w Ziemi Halickiej i Podolskim Woiewodztwie, począwszy od Lwowa, nie z łanów ani z włok, ale z każdego pługa każdy ma dać złoty, ile ich wychodzi na robotę. A na Wołyniu po spusztoszeniu tatarskim, które Tatarowie tak pięć lat uczynili, będą powinni rowno z drugimi płacić.

Szołtysi, wójtowie, kniaziowie, tywonowie, putni boiarowie, tak Nasi Królewscy iako duchownych i świeckich i miejskich, poddani Nasi, każdy płacić ma z włoki iednej po złotemu iednemu. A ktoby szołtysa skupił, zwłaszcza w królewskich i duchownych maiętnościach, aby dał od każdego szołtystwa po złotemu iednemu, **exceptis bonis equestris ordinis**, z których szołtysi nigdy do wojny nie należą. A wszakże i szlachecki szołtys ma dać z włoki złoty ieden.

Szlachcic każdy, który poddanych nie ma a swym pługiem abo ratajskim orze, będzie powinien dać z włoki groszy piętnaście; a ieśli mniej orze, tedy **iuxta quantitatem** dać ma, za rekognicyją swoją. A gdzieby ich siła w iednej wsi było, tedy wszyscy przez dwu oraczow abo zagrodników swych będą mogli takowy pobor za rekognicyjami swemi do poborcę ode-